

UO-K-373.3;796.01

Abdukayum ABDULLAYEV,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti Bolalar sporti kafedrasini mudiri, dotsent, PhD
E-mail: a.abdullayev@cspu.uz

PhD O.Jabborova taqrizi asosida

BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QUVCHILARNI MA'NAVY-AHQLOQIY TARBIALASHDA JISMONIY TARBIA MASHG'ULOTLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Аннотация

Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim yoshidagi o'quvchilarning ma'naviy-ahloqiy tarbiyasida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining tutgan o'rnini va roli o'rganiladi. Jismoniy mashg'ulotlar orqali o'quvchilarda intizom, hamkorlik, hurmat, vatanparvarlik, iroda kabi ma'naviy fazilatlarini shakllantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, bu mashg'ulotlarning mazmuni va metodik yondashuvlari orqali ijobiy shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishga xizmat qilishi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, ma'naviy-ahloqiy tarbiya, jismoniy tarbiya, tarbiyaviy metodlar, fazilatlar, intizom, vatanparvarlik.

ОСОБЕННОСТИ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

В статье рассматриваются место и роль занятий физической культурой в духовно-нравственном воспитании учащихся начальной школы. Анализируются возможности формирования у учащихся таких духовных качеств, как дисциплина, сотрудничество, уважение, патриотизм и сила воли посредством занятий физической культурой. Также подчеркивается, что эти занятия своим содержанием и методическими подходами способствуют развитию позитивных качеств личности.

Ключевые слова: Начальное образование, духовно-нравственное воспитание, физическое воспитание, воспитательные методы, качества, дисциплина, патриотизм.

SPECIFIC FEATURES OF PHYSICAL EDUCATION IN THE SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF PRIMARY STUDENTS

Annotation

This article studies the place and role of physical education classes in the spiritual and moral education of primary school students. The possibilities of forming spiritual qualities such as discipline, cooperation, respect, patriotism, and willpower in students through physical education are analyzed. It is also emphasized that these classes serve to develop positive personal qualities through their content and methodological approaches.

Key words: Primary education, spiritual and moral education, physical education, educational methods, qualities, discipline, patriotism.

Kirish. Boshlang'ich ta'lim bosqichi bola shaxsining shakllanishidagi eng muhim bosqichlardan biridir. Aynan shu davrda o'quvchining ma'naviy dunyosi, axloqiy qadriyatlarini va jamiyatga munosabati shakllanadi. O'zbekiston ta'lim tizimida ma'naviy-ahloqiy tarbiya muhim yo'nalish sifatida qaralib, barcha fanlarda, shu jumladan, jismoniy tarbiya darslarida ham bu jihatga e'tibor qaratilmoqda. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari faqatgina tana chiniqtirish yoki harakatlar o'rgatish bilan cheklanmay, balki bolalarning ijtimoiy muomalasi, emotsional rivoji va axloqiy qarashlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Muhokama. Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining o'ziga xos xususiyatlari keng ko'lamli ta'sirga ega bo'lib, bu jarayon bolalarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Quyida ushbu xususiyatlar batafsil yoritilgan:

Jamoaviy ish va hamkorlikni rivojlantirish. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari o'quvchilarning nafaqat jismoniy rivojlanishiga, balki ularning ijtimoiy, psixologik va axloqiy fazilatlarini shakllantirishga ham katta hissa qo'shadi. Guruhli mashqlar, sport o'yinlari (futbol, voleybol, estafeta) va

jamoaviy musobaqalar orqali o'quvchilar birgalikda ishlash, umumiy maqsad sari harakat qilish va bir-biriga yordam berish kabi muhim ko'nikmalarni egallaydi. Quyida ushbu jarayonning asosiy jihatlari va ularning o'quvchilarga ta'sirini batafsil yoritib beraman:

Ro'l taqsimoti va mas'uliyat. Jamoaviy sport o'yinlarida har bir ishtirokchi muayyan rolni bajaradi. Masalan, futbolda hujumchi, himoyachi, darvozabon yoki yarim himoyachi kabi vazifalar bo'ladi. Voleybolda esa to'p uzatuvchi, zarba beruvchi yoki blok qo'yuvchi rollari mavjud. Bu jarayon o'quvchilarga quyidagi ko'nikmalarni o'rgatadi:

- Mas'uliyat hissi: Har bir o'quvchi o'z roliga jiddiy yondashadi, chunki jamoaning umumiy muvaffaqiyati ularning harakatlariga bog'liq. Masalan, estafetada tayoqni o'z vaqtda uzatish jamoaning g'alabasiga ta'sir qiladi.

- Yetakchilik qobiliyati: Ba'zi o'quvchilar jamoani boshqarish, strategiya ishlab chiqish yoki guruhni rag'batlantirish kabi yetakchilik rollarini o'z zimmasiga oladi. Bu ularning o'ziga ishonchini oshiradi.

- O'zaro bog'liqlik: O'quvchilar jamoada har bir a'zoning muhim ekanligini tushunadi. Agar bir ishtirokchi o'z vazifasini yaxshi bajarmasa, bu butun jamoaga ta'sir qiladi.

Bir-birini qo'llab-quvvatlash va axloqiy fazilatlar

Sport o'yinlari va guruhli mashqlarda o'quvchilar bir-birini rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlashni o'rganadi. Bu jarayon ularning axloqiy va ijtimoiy fazilatlarini rivojlantirishga yordam beradi:

- Empatiya va mehr-oqibat: Zafiroq ishtirokchilar yoki o'yinda xato qilgan jamoadoshlarni qo'llab-quvvatlash orqali o'quvchilar hamdardlik va o'zaro hurmatni o'rganadi. Masalan, voleybolda to'pni o'tkazib yuborgan o'quvchini jamoadoshlari rag'batlantirishi, uning o'ziga ishonchini tiklashga yordam beradi.

- Sabr va bag'rikenglik: Jamoaviy o'yinlarda har bir ishtirokchining qobiliyatlarini turlicha bo'ladi. O'quvchilar bir-birining kamchiliklariga sabr-toqat bilan yondashishni va ularni qabul qilishni o'rganadi.

- Jamoa ruhi: G'alaba yoki mag'lubiyatni birgalikda boshdan kechirish o'quvchilarda o'zaro ishonch va hamjihatlikni shakllantiradi. Bu ularning kelajakda guruhdagi muvaffaqiyatli hamkorlik qilish qobiliyatini oshiradi.

Ijtimoiy ko'nikmalar va munosabatlar

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari o'quvchilarga ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlashga yordam beradi. Guruhdagi faoliyat orqali ular quyidagi ko'nikmalarni rivojlantiradi:

- Muloqot qobiliyati: O'yin davomida o'quvchilar bir-biri bilan tez va aniq muloqot qilishni o'rganadi. Masalan, futbolda to'pni qayerga uzatish yoki qanday harakat qilish kerakligi haqida doimiy ravishda kelishib olinadi.

- Ziddiyatlarni hal qilish: Jamoaviy o'yinlarda ba'zida kelishmovchiliklar yuzaga kelishi mumkin. O'quvchilar ushbu holatlarni tinch yo'l bilan hal qilishni va murosaga kelishni o'rganadi.

- O'zaro hurmat: Har xil qobiliyat va tajribaga ega o'quvchilar birgalikda ishlash orqali bir-birining kuchli tomonlarini qadrlashni va hurmat qilishni o'rganadi.

Psixologik va jismoniy foydalar

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari o'quvchilarning psixologik holatiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi:

- Stressni boshqarish: Sport o'yinlari va jismoniy faoliyat stressni kamaytiradi, chunki mashqlar davomida endorfin (baxt gormoni) ishlab chiqariladi.

- O'ziga ishonch: Muvaffaqiyatli o'yinlar yoki musobaqalarda qatnashish o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Masalan, estafetada jamoasiga muhim ochko keltirgan o'quvchi o'zini muvaffaqiyatli va qadrli his qiladi.

- Chidamlilik: Mag'lubiyat yoki qiyinchiliklarni boshdan kechirish o'quvchilarga muvaffaqiyatsizlikka dosh berish va undan saboq olishni o'rgatadi.

Ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyat

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari nafaqat jismoniy salomatlikni mustahkamlashga, balki o'quvchilarni hayotiy ko'nikmalarga tayyorlashga yordam beradi:

- Vaqtni boshqarish: Musobaqalar va mashqlar o'quvchilarga vaqtni samarali boshqarishni o'rgatadi, chunki o'yinlarda tez qaror qabul qilish talab etiladi.

- Maqsadga yo'naltirilganlik: Jamoaviy musobaqalarda umumiy maqsad sari harakat qilish o'quvchilarga hayotda aniq maqsadlar qo'yish va ularga erishish uchun harakat qilishni o'rgatadi.

- Adolat va sport ruhiyati: O'yin qoidalariga rioya qilish, raqibni hurmat qilish va adolatli raqobatni qadrlash o'quvchilarda axloqiy meyorlarni shakllantiradi.

Amaliy misollar

- Futbol: O'quvchilar jamoada hujum, himoya va strategiya ishlab chiqish kabi rollarni o'zlashtiradi. Bu ularning muloqot va hamkorlik qobiliyatlarini oshiradi.

- Voleybol: Tez reaksiya va jamoaviy harakatlarni talab qiladi. O'quvchilar bir-biriga to'p uzatish orqali o'zaro ishonchni mustahkamlashadi.

- Estafeta: Har bir ishtirokchining harakati jamoa muvaffaqiyatiga ta'sir qiladi, bu esa mas'uliyat va jamoa ruhini oshiradi.

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari, xususan guruhli mashqlar va jamoaviy o'yinlar, o'quvchilarda jismoniy salomatlikdan tashqari ijtimoiy, psixologik va axloqiy fazilatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ular mas'uliyat, hamkorlik, empatiya, muloqot va yetakchilik kabi hayotiy ko'nikmalarni shakllantiradi. Bu mashg'ulotlar o'quvchilarni nafaqat bugungi kunda, balki kelajakda ham muvaffaqiyatli jamoa a'zosi bo'lishga tayyorlaydi.

Bu jarayon bolalarda jamoaviy ruhni, o'zaro hurmat va do'stona munosabatlarni shakllantiradi, bu esa ularning ma'naviy-axloqiy dunyoqarashiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari o'quvchilarda intizom va mas'uliyatni tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi, chunki bu faoliyat qat'iy qoidalar, tartib va o'zaro mas'uliyatga asoslanadi. Quyida ushbu jihatlarni batafsil yoritib, ularning o'quvchilarga ta'sirini kengroq ko'rib chiqamiz:

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari o'quvchilarda intizom va mas'uliyatni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega, chunki ular qat'iy qoidalar va tartibga asoslanadi. O'quvchilarning darsga o'z vaqtida kelishi, sport kiyimlarini tayyorlashi, mashg'ulotlarda faol ishtirok etishi va o'qituvchi ko'rsatmalariga rioya qilishi talab etiladi. Bu jarayon quyidagi yo'llar bilan intizom va mas'uliyatni rivojlantiradi:

Intizom. Qoidalar doirasida harakat qilish o'quvchilarda tartib-intizom va o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi:

- O'z vaqtida ishtirok etish: Jismoniy tarbiya darslariga o'z vaqtida kelish talab etiladi. Bu o'quvchilarga punktual bo'lish va dars jadvaliga rioya qilish odatini shakllantiradi. Masalan, futbol o'yini uchun to'pni o'z vaqtida olib kelish yoki mashq boshlanishidan oldin tayyor bo'lish intizomni oshiradi.

- Qoidalarga rioya qilish: Sport o'yinlari va mashg'ulotlar aniq qoidalar asosida o'tkaziladi. O'quvchilar ushbu qoidalarga rioya qilish orqali o'zini boshqarish va tartibli harakat qilishni o'rganadi. Masalan, o'yinda faqat ruxsat etilgan harakatlarni bajarish intizomni mustahkamlaydi.

Mas'uliyat. Jamoaviy o'yinlarda o'z rolingizni to'g'ri bajarish yoki guruh muvaffaqiyatiga hissa qo'shish mas'uliyat hissini oshiradi:

- Rol mas'uliyati: Har bir o'quvchi jamoada o'ziga xos vazifani bajaradi, masalan, futbolda hujumchi yoki himoyachi sifatida. Bu ularning jamoa oldidagi mas'uliyatini oshiradi, chunki har bir harakat umumiy natijaga ta'sir qiladi.

- Jamoaviy hissa: Jamoaviy musobaqalarda har bir o'quvchining ishtiroki muhim. Masalan, estafetada bir ishtirokchining xatosi jamoaning yutqazishiga olib kelishi mumkin, bu esa mas'uliyatni yanada kuchaytiradi.

O'z vaqtini boshqarish

Mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rish va ularni muntazam ravishda o'tkazish o'quvchilarga vaqtni samarali boshqarishni o'rgatadi:

- Tayyorgarlik va rejalashtirish: O'quvchilar sport kiyimlari, jihozlar va boshqa zarur narsalarni oldindan tayyorlashlari kerak. Bu ularning rejalashtirish va oldindan tayyorgarlik ko'rish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari o'quvchilarda intizom va mas'uliyatni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega, chunki ular qat'iy qoidalar va tartibga asoslanadi. O'quvchilarning darsga o'z vaqtida kelishi, sport kiyimlarini tayyorlashi, mashg'ulotlarda faol ishtirok etishi va o'qituvchi ko'rsatmalariga rioya qilishi talab etiladi. Bu jarayon quyidagi

yo'llar bilan intizom, mas'uliyat va vaqtni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi:

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari o'quvchilarda intizom, mas'uliyat va vaqtni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu mashg'ulotlar qat'iy qoidalar va tartibga asoslangan bo'lib, o'quvchilarga punktual bo'lish, qoidalarga rioya qilish, o'z rolining mas'uliyatini his qilish va vaqtni samarali boshqarishni o'rgatadi. Bu ko'nikmalar nafaqat jismoniy salomatlikni mustahkamlash, balki kelajakda ish muhiti va ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli bo'lish uchun muhimdir.

Bunday ko'nikmalar bolalarni hayotda mas'uliyatli va intizomli shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

O'ziga ishonch va iroda kuchini mustahkamlash

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari o'quvchilarga o'zlarining jismoniy va ruhiy imkoniyatlarini sinab ko'rish imkonini beradi. Bu jarayon quyidagi yo'llar bilan ma'naviy-axloqiy tarbiyaga hissa qo'shadi:

- Muvaffaqiyatga erishish: Yangi mashqni o'zlashtirish, musobaqada g'alaba qozonish yoki shaxsiy rekordni yangilash o'quvchilarda o'ziga ishonch hissini oshiradi.

- Muvaffaqiyatsizlikni yengish: Sportdagi kichik muvaffaqiyatsizliklar (masalan, o'yinda yutqazish) o'quvchilarga sabr-toqat, iroda kuchi va qayta urinib ko'rish muhimligini o'rgatadi.

- Maqsad sari intilish: Uzoq muddatli maqsadlarga (masalan, ma'lum bir sport turida mahoratga erishish) erishish uchun doimiy mashq qilish o'quvchilarda maqsadlilik va qat'iyatni rivojlantiradi.

Sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari o'quvchilarga sog'lom hayot tarzi va o'z salomatligiga e'tibor berish muhimligini o'rgatadi. Bu jarayon ma'naviy-axloqiy tarbiyaga quyidagi yo'llar bilan ta'sir qiladi:

- O'z tanasiga hurmat: O'quvchilar jismoniy faollik orqali o'z sog'lig'ini muhofaza qilishni va zararli odatlardan (masalan, chekish, nosog'lom ovqatlanish) voz kechishni o'rganadi.

- Atrof-muhitga e'tibor: Tabiatda o'tkaziladigan mashg'ulotlar (masalan, ochiq havoda yugurish yoki sayr qilish) bolalarda atrof-muhitni asrash va unga g'amxo'rlik qilish kabi axloqiy qadriyatlarini shakllantiradi.

- Muvozanatli hayot tarzi: Jismoniy faollik, to'g'ri ovqatlanish va yaxshi dam olish o'quvchilarga hayotda muvozanatni saqlashni o'rgatadi.

Adolat va halollikni o'rgatish. Sport musobaqalari va jismoniy tarbiya mashg'ulotlari adolatli raqobat va halollik tamoyillariga asoslanadi. Bu quyidagi yo'llar bilan amalga oshiriladi:

- Qoidalarga rioya qilish: O'yinlarda qoidalarni buzmaslik va adolatli raqobatlashish o'quvchilarda halollik va adolat tuyg'usini shakllantiradi.

- Raqibni hurmat qilish: G'alaba qozonganida mag'rurlanmaslik, yutqazganda raqibni hurmat qilish o'quvchilarga kamtarlik va o'zini tuta bilishni o'rgatadi.

ADABIYOTLAR

1. Abdullaeva M. Bolalar o'yinlarida o'zaro munosabatlar. //Boshlang'ich ta'lim.- Toshkent,2000y
2. Ishmuxamedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari o'qituvchilari, tarbiyachilari, guruh rahbarlari uchun amaliy tavsiyalar).-T.: Iste'dod, 2010.-140 bet
3. Ishmuhamedov R., Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.-T.: "Nihol nashryoti, 2013 yil 278 bet.
4. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. -T.: "O'qituvchi", 2004. -102 b.
5. Jumaev M.E., M.Yu.Yuldasheva, B.U.Mingbaeva, G.A.Mamatova "Boshlang'ich ta'limni o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar" metodik uslubiy qo'llanma – T.: 2017y.

- Hakam qarorlarini qabul qilish: Musobaqalarda hakam qarorlariga rioya qilish bolalarda adolatli munosabat va qonunlarga hurmatni rivojlantiradi.

Emotsional barqarorlikni rivojlantirish

Jismoniy faollik o'quvchilarning ruhiy holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va ma'naviy-axloqiy tarbiyaga quyidagi yo'llar bilan hissa qo'shadi:

- Stressni boshqarish: Jismoniy mashqlar stressni kamaytiradi va o'quvchilarda ijobiy his-tuyg'ularni oshiradi, bu ularning o'zini boshqarish qobiliyatini rivojlantiradi.

- Ijobiy munosabatlar: Guruhli mashg'ulotlar do'stona muhit yaratadi, bu esa bolalarda mehr-oqibat va ijtimoiy aloqalarni mustahkamlashga yordam beradi.

- O'zini anglash: Jismoniy faollik o'quvchilarga o'z his-tuyg'ularini tushunish va boshqarishni o'rgatadi, bu ma'naviy barqarorlikni oshiradi.

Milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan bog'liqlik

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari milliy va umuminsoniy qadriyatlarining tarbiyasida muhim vosita hisoblanadi:

- Milliy sport turlari: O'zbekistonda kurash, ot sporti, alpomish o'yinlari kabi milliy sport turlari orqali o'quvchilarda vatanparvarlik, milliy g'urur va o'z madaniyatiga hurmat tuyg'usi shakllanadi.

- Umuminsoniy qadriyatlar: Sport musobaqalari orqali do'stlik, tinchlik, tenglik kabi qadriyatlar o'quvchilarga singdiriladi.

- Kulturlararo muloqot: Xalqaro sport turlari (masalan, futbol, basketbol) orqali o'quvchilar turli xalqlarning madaniyatiga hurmat bilan qarashni o'rganadi.

Natijalar. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda ko'p qirrali vosita sifatida xizmat qiladi. Ular bolalarda intizom, mas'uliyat, adolat, hamkorlik, o'ziga ishonch va milliy qadriyatlarga hurmat kabi fazilatlarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, jismoniy faollik orqali sog'lom turmush tarzi va emotsional barqarorlik targ'ib qilinadi. Ushbu jarayonning samaradorligi o'qituvchining professional yondashuvi, mashg'ulotlarning mazmuni va ta'lim muhitining ijobiy holatiga bog'liq.

Xulosa. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari boshlang'ich sinf o'quvchilarida ma'naviy-ahloqiy fazilatlarini shakllantirishda beqiyos rol o'ynaydi. Intizom, halollik, hamkorlik, vatanparvarlik kabi ijobiy fazilatlar aynan ushbu mashg'ulotlarda amaliy misollar orqali o'rgatiladi.

Jismoniy tarbiya darslarining rejalariga tarbiyaviy maqsadlar ham kiritilishi lozim.

O'qituvchilar uchun ma'naviy tarbiya bilan bog'liq treninglar tashkil etilishi kerak.

Sport o'yinlarida milliy qadriyatlar aks ettirilgan topshiriqlar va o'yinlardan keng foydalanish tavsiya etiladi.

Har bir mashg'ulot yakunida o'quvchilar bilan axloqiy bahs-munozaralar o'tkazilishi foydali bo'ladi.